

HAK (102) *sb m*

-å- (79), -a- (7); -a- *ZawJeft*; -å- : -a- *BielKron* (10 : 1), *Mącz* (15 : 3), *BudBib* (2 : 1), *KlonFlis* (2 : 1).

sg N hâk (20). ◇ *G* hâku (4). ◇ *A* hâk (32). ◇ *I* hâki(e)m (13). ◇ *L* hâku (3). ◇ *pl N* hâki (8). ◇ *G* hâk(o)w (4). ◇ *A* hâki (9). ◇ *I* hâkami (6) *ModrzBaz*, *SkarŻyw*, *Calep* (2), *GostGosp*, *GoslCast*, hâki (2) *BielKron*, *Mącz*. ◇ *L* hâk(o)ch (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XIX w.*

1. *Pręt żelazny, na końcu zakrzywiony, służący jako narzędzie do chwytania, wyciągania, trzymania, zawieszania czegoś; harpago, uncus Mącz, Calep, Cn; hamus Calag, Calep, Cn; anchora, lupus Mącz; cardo Calep; porculus, unguis, ungula Cn* (54) : Item zeznal yłch wyarmark therałz przelłi Czimczow 2 Thachri ł fłklyepu od panyey kachny hakyem przelł okno wiczynagnall *LibMal* 1550/153; *BibRadz Ez* 40/43; Sergius gdy był Papieżem/ dopiro łie nád vmárłym Formozem pomścił/ kazał go z grobu wykopać á ściąć/ y hakiem do rzeki Tybru wlec *BielKron* 173, 146, 460; Cataractae portarum, Brány zátamowane/ to yełt/ Zorałw ktory podnołżą/ álbo kratá s zieláznemi haki/ którą łpulfzczáýą nie dopulfzczáýąc nieprzyaciela do miáłtá. *Mącz* 41a; Inunco, Nákrziwiam/ náginam/ hakiem prziciągam. *Mącz* 502c, 81d, 153b [2 r.], 200a, 370b, 502b [2 r.]; *BudBib Ex* 38/10, 11, 12; *Calag* 18a; Adhamo – Na haku trzimam. *Calep* 23b; *Cardinatus* – Hakami łpoioni. *Calep* 165a, 471b [2 r.], 472b, 560a, [1135]a.

W porównaniach (4): *MiechGlab* 61; *BibRadz Prov* 26/14; *Uncus*, Krziwy/ hakowity/ a/ e. Ná xtald haku krziwy. *Mącz* 502b; [u osęków] ná końcu bywały grotty/ ieden krzywy iáko hak/ á drugi prołty *BielSpr* 69.

Wyrażenia: »bednarski hak« (1): *Harpago*, *Bednárski hâk* którym obręczy záwodzą ná fály. *Mącz* 153b.

»łódźny hak« = *kotwica* (1): *Anchora*. *Kotwicá*/ to iełt/ *Lodźny hak*. *Mącz* 9b.

»hak mięsny« = *przyrzqd kuchenny w kształcie widelca* (1): *Fuscinula*, *eyn hock* do man das fleifch mit aułz dem kełfel ader top zeucht. *Hak myełny Murm* 144.

»oddźwirny hak, hak u drzwi« (1 : 1): *Vertices*, *Oddzwirne haki* ná których záwioły chodzą. *Mącz* 486d; *Cardo* – Hâki u drzwi. *Calep* 165a.

a. *Haczyk na ryby* (1) : [nadzieja] *Tác y sídlá* ná ptałzki/ y ná ryby wędy *Rzucá*/ okrywłzy zdrádnny hak łákoćią włzędy *RybGęłli B*.

b. *Drąg z ostrzem żelaznym i hakiem na końcu; bosak, osęka; harpago Calep* (8) : *BielKron* 33v; *Oná część miáłtá* w ktorey łię zápalił/ niech drábiny przyłtáwiáią/ hakami [*harpagonibus*] rozrywáią/ y chufłtámi mokremi gáłżą. *ModrzBaz* 84; *Hama* – Hâk do rozriwaniá ognia. *Calep* 471b; *GostGosp* 144.

Wyrażenia: »hak dwoisty« = *motyka dwuzębna* (1): *Bidens*. *eyn karłt Hak dwoyłty Murm* 150.

»hak flisowski« (1): *Harpago* – Hâk flifowsky. *Calep* 472a.

»hak łódźny« (1) : *Manus etiam Instrumentum navale seu telum*, *Hak łódźny*. *Mącz* 209a.

Szereg: »osęka abo hak« (1): *Káždy gołpodarz v domu łwego/ niech ma drábiny y osękę ábo hak ná długim drągu* [*harpagonem hastili oblongo infixum*] do rozrywaniá domow. *ModrzBaz* 83v.

c. Narzędzie tortur (2) : Cefarz [...] kazał Pannę policzkować/ y żelaznymi hakami drąpać tak długo/ aż mordercy iej spracowani krzykną. *SkarŻyw* 20; *Gemoniae* — Hakami cziaagnienię. *Calep* 450a.

d. Szubienica (2) :

Zwrot: »wisieć na haku« (1): Tego on frodze karze krom wżelkiego braku/ Iednego ścina/ drudzy iuż wifzą ná haku. *Prot* B2v.

Wyrażenie: »hak szubienice« (1): A ten podobno Herb álbo Scit [...] iam íam tymi włáwnymi oczymá widział Roku 1575. nád Bramá [!] Gálátfką przeciw Konstantinopolowi/ [...] wioząc íe w Bacie profto od hakow ízubienice Wifniewieckiego pod mury Galatfkie *StryjKron* 120.

e. Narzędzie do wydobywania płodu (7) : A gdyby íe iuż tak płod przymykał/ tedy tym daley haki zakładać na dálsze członki/ aby wżytko dziecię wyfzło. *FalZioł* V 33v, 33v [4 r.].

W połączeniach szeregowych (2): lekarze maia mieć pewne naczynie/ Iako noże Klefzcze, haki/ y nożycze: czoby nimi takowe członki, albo richło odciąć albo oderwać. *FalZioł* V 34, 33v.

2. Fortel, wybieg; podstęp (17) :

Zwroty: »czynić haki [na kogo]« (1): [*Moskwa*] Czyńią też haki ná nálze/ vkaże íe ich trochę rzekomo będą wćiekác/ iellie ie będą gonic/ przywiodą ná Ludzie iż ie ofkoczą. *BielSpr* 66v.

»hakiem íść (a. pość)« [szyk zmienny] (2): [*Turcy*] Czoła wielkie czynią/ Rogi zákrzywione ítawia/ [...] godząc ná to íakoby nieprzyaciellkie woylko ofkoczyli w koło [...] gdzieby tego nie mogli dokázác/ tedy tym hakiem idą: wftępuia íe ná zad po trofze broniąc íe nie broniąc/ przywodząc ná dżiaála/ a gdy im nabárziew przyprą/ rozftapia íe w ítrony/ odkria [!] dżiaála/ ítrzelbę pufzczą ná nieprzyaciella *BielSpr* 55; Poydziem ná te opile męże nálze hakiem. *BielSjem* 17.

»na hak przyść« (2): Nákoniec pátrż ábyś ná ten hak nie przyfzedł/ ná który Iudałz/ który ná Páná/ zaráż po wieczery/ moc niezliczoną ludu zbroynego przywiodł zdrádlíwie *LatHar* 191, 329.

»(przy)wieść (a. przywodzić) na hak« [szyk zmienny] (9): *BielKron* 311; *KwiatKsiąż* O3v; Hoc stratagemate usus est contra hostem. Ná ten hak nieprzyaciella przywiodł. tego fortelu wżywał przeciw nieprzyacielowi. *Mącz* 420b; *GórnDworz* R3v; *BielSpr* 7, 26v, 32, 42; *ReszPrz* 48.

Szeregi: »hak a sídla« (1): Abowiem tym ípofobem ku onym zacnieyfzim á wíetfzym ryczerfkim rzeczam będziem mogli przyść/ [...] ktorym obyczaiem moglibyfmy nieprzyaciół vprzedzać y na xtált ítoczenia bitwy yżebyfmy ie na hak á ná sídla na nie przigotowane przywiedli *KwiatKsiąż* O3v.

»sztuki, haki« (1): Ale ktho może wżytki íztuki/ wżytki haki/ ktoremi chłopi ná biaległowy idą wylíczyć. *GórnDworz* Bb4v.

»straża, haki, zasadka« (2): Lekkie ieżdżić ná ítrażą/ ná haki zaíadki/ Przywieść nieprzyaciella w poírodek gromadki. *BielSat* L3v [*idem*] *BielSjem* 27.

3. Trudności, niebezpieczeństwo, klęska, ostateczność; discrimen Mącz (21) : Abowiem obác/ nie máfzci w niczym tak íurowych rozumów/ iedno ná tym haku wieczeryéy Pánfkíey *BialKat* 293v.

Zwroty: »na hak przyść (a. przychodzić)« [szyk zmienny] (8): ále przyfzliímy iuż byli ná hak miedzy wielkość nieprzyaciół *BielKron* 460, 30v, Kkkk3; *BielSpr* 36, 42; *LatHar* 149, 578; *WujNT* 256.

»(przy)wieść (a. przywodzić, a. wwieść) na hak, do haku; przywiedzion na hak« [szyk zmienny] (10 : 1; 1): *BielKron* 60v, 215v *margin*, 411; *Mącz* 49b; *BielSpr* 56v, 71; *ZawJeft* 28; *ActReg* 135; *KlonKr*

Bv; Y przywiedli go byli raz ci burkownicy Ná taki hak, że o włos gárłá y czci niezbył *CiekPotr* 13; *CzahTr* Gv; *KlonWor* 27.

4. Szpon, ostrze, kolec, szpic (w organizmie niektórych ptaków i ryb) (3) : Gladius. Miecz, ta riba ieft rzeczona/ [...] ma pod fkrzelem ieden hak: kthorim zacina infze riby *FalZioł* IV 36c, IV 36c; A oná [*pani*] iáko iáftrząb z ośtrými hakámi Gołębiá gdy dogania/ [...] ręką prawą włápiłá *Chudźinę GosłCast* 58.

5. Miara powierzchni ziemi (1) : [Ma [*wieś*] włók in summa alias haki 7. *LustrPom* 114.]

Wyrażenia: »mały hak« (1): *GrabPospR* L3 cf »wielki hak«.

»wielki hak« (1): w oddawaniu poborow/ wielká fię inaequalitas náyduie/ gdy ieden z wielkiego haku (táak táb [*w Inflantach*] włoki zową) tyleż da iáko drugi z máłego/ co tego y piątey części nie ma. *GrabPospR* L3.

6. Mielizna (4) : SYRTES – Hąki piałcowe w morzu libyskim. *Calep* 1042b; Chcefzli fię zgadzác z Fliśowłkim orłzakiem/ Nieboże Fryczu/ zowże piałek hakiem. *KlonFlis* F3; fzkutá wwiąźnie ná haku *KlonFlis* H4, D3.

7. Jeden z dwóch krańcowych punktów osi niebieskiej, dookoła której świat się obraca (wg mniemania starożytnych: biegun); polus, vertex coeli *Mącz* (2) : Polus. Hak/ fźpicá álbo koniec niebieski *Mącz* 308c; Vertices coeli quos Graeci polos dicunt, Hak/ fźpicá/ wierśchołek niebieski *Mącz* 486d.

Synonimy: 1. **b.** osęka; 2. fortel, hanszlak, kluczka, kunszt, podstępek, praktyka, przemysł, sidło, sztuka, wymysł, wywrot, zasadka; 5. włoka; 7. koniec, szpica, wierzchołek.

Cf **PULHAK**